

ЗАМОНАВИЙ СУҒУРТА ТИЗИМИ

Ф.Ш.Ҳамраева

ТМИ мустақил изланувчиси

Аннотация: Мақолада суғурта бозорида мажбурий суғуртанинг ўрни, назарий асослари, мажбурий суғуртанинг асосий турлари, ижтимоий ва иқтисодий ҳимоя тизимида мажбурий суғуртанинг роли, мажбурий ва ихтиёрий суғурта турларининг хусусиятлари таҳлили, мажбурий суғуртани амалга ошириш амалиёти ва муаммолари аниқланиб, уларни ҳал қилиш борасида амалий тавсиялар келтирилган.

Таняч сўз ва иборалар: суғурта, мажбурий суғурта, ижтимоий суғурта, ихтиёрий суғурта, суғурта қопламалари, тариф ставка.

Мажбурий суғурта ҳозирги босқичда иқтисодий муносабатларнинг инкирозларга қарши ва кафолатли чоралар тизими сифатида кўриб чиқилиши керак, бунда юридик ва жисмоний шахсларнинг суғурта мукофотлари ҳисобидан суғурта фондларини шакллантириш, кейинчалик эса суғурта ҳодисалари натижасида етказилган зарарларни қоплаш учун фойдаланишни назарда тўтувчи муносабатлар ташкил этади.

Суғурталашнинг аҳамияти ва ўрни қўйдаги асосий объектив сабабларга кўра ортиб боради:

- Йилдан-йилга турли хил техноген, табиий хусусиятга эга бўлган фавқулодда ҳодисаларнинг юз бериш частотаси ва ҳажмининг ошиб бориши;
- илм-фан ва технологияларнинг ривожланиши туфайли тур хил янги рисклар сони кўпаймоқда, шунингдек, уларни бошқариш ва камайтириш бўйича етарли тажриба шакллантирилмаганлиги;
- иқтисодиётнинг ривожланиш моделини ишлаб чиқиш ва хўжалик субъектларининг ўзаро иқтисодий муносабатларнинг мураккаблашиши, молия бозорларидаги рискларнинг ортиб бориши ва янги тадбиркорлик рискларининг пайдо бўлиши;
- ҳар йили аҳолининг қариши ва уларни ижтимоий ҳимоя қилишнинг функционал тизими, соҳасига бўлган эҳтиёжларнинг ўсиб бориши ва бошқалар.

Ҳозирги кунда Ўзбекистон суғурта бозори учун мажбурий суғуртага бўлган объектив эҳтиёж қўйдаги омиллар билан боғлиқдир:

- Фавқулодда ҳолатларда давлат томонидан ёрдам бериш имконияти чекланган, сабаби ижтимоий сиёсат учун ажратиладиган молиявий ресурслар ҳажми кам миқдорларни ташкил этади;
- деярли барча ишлаб чиқариш тармоқларида ишлатилаётган технологиялар ва асосий воситаларнинг эскирганлиги, бу ўз навбатида хавфсиз меҳнат жараёни ва атроф муҳитга зарар етказмаслик хавфини кафолатлай олмайди.

Мажбурий суғурта тизими орқали давлат жамият ривожланишининг ижтимоий муаммоларини ҳал этишда иштирок этади. Ҳозирги босқичда транспорт воситалари эгаларининг жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш, хавфли шилаб чиқариш объектларини мажбурий суғурта қилиш (кейинги босқичда мажбурий тиббий суғуртанинг жорий этилиши кўтилмоқда), айрим касб эгаларини бахтсиз ҳодисалардан суғурта қилиш суғурта турларининг жорий этилиши бу бир вақтнинг ўзида иқтисодий асосланган ва тўғри ижтимоий йўналтирилган сиёсатдир. Бу давлатнинг иқтисодий аҳволи ва бозор иқтисодиёти шароитида аҳолининг ижтимоий ҳимояланганлигини ошириш заруриятидан келиб чиқади. Шу билан бирга, мажбурий суғурта турларини ўтиш даврида жамиятнинг ижтимоий муаммоларини ҳал қилишга қаратилган вақтинчалик чоралар сифатида кўриб чиқиш ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Шу билан бирга, кўплаб мажбурий суғурта турларининг иқтисодий моҳияти фуқароларни суғурталашдан кўра кўпроқ уларнинг ижтимоий таъминот масалаларини акс эттиради. Мажбурий суғурта турларини жорий этган давлат, қонун чиқарувчи орган сифатида хўжалик юритувчи субъектларнинг замонавий эҳтиёжларига иқтисодий мос келадиган кафолатларнинг янги механизмларини тақдим этади. Бу ўринда биз иқтисодий адабиётларга мавжуд бўлган қарашларга қисман қўшилган ҳолда мажбурий суғурта кўпинча вақтинчалик ҳодиса деб қаралади, бунда давлат ўзининг айрим функциялари ва муаммоларини бизнесга, суғурталовчиларга топширади ва улар орқали ҳал қилади, натижада эса тежалган бюджет маблағларидан жамиятнинг бошқа эҳтиёжларини қондиришга сарфланади. Бизнинг фикримизча, мажбурий суғурта турларининг асосий мақсади ва ижтимоий-иқтисодий табиати, бу аҳоли ва тадбиркорлик субъектларини ижтимоий ҳимоя қилиш тизимининг самарали элементи дир. Шу билан бирга, амалда бюджет харажатларини “камайтириш” механизмини тўла-тўқис қўллаш учун мажбурий суғурта турларини аниқ белгилаш ва қонуний равишда қабул қилиш лозим. Бунинг учун суғурта соҳасида амалда бўлган қонунчиликни мувофиқлаштириш талаб этилади.

Суғурталашнинг асосий мақсади жисмоний ва юридик шахсларнинг мулкӣ манфаатларни ҳимоя қилишдир, бунинг учун пул маблағлари (суғурта мукофотлари) махсус ташкилотда (суғурта ташкилоти) йиғилиб келишилган суғурта ҳодисаси юз берганда суғурта тўловини тўлаш тушинилади. Шундай қилиб айрим субъектлар ўхшаш манфаатлари ва мақсадлари йўлида бирлашадилар, суғурталовчи эса бу муҳим ижтимоий жараёнда воситачи вазифасини бажаради. Мажбурий суғурталашда айнан давлат ва унга хос бўлган хусусиятлари ҳисобига, фуқаролар ва юридик шахсларнинг мулкӣ манфаатларини суғурта механизми томонидан самарали ҳимоя қилишда уларни бирлаштириш қобилиятига эга. Мажбурий суғурта турлари орқали суғурта майдони, қўлами ва унинг қамровлиги ошади, яъни мажбурий суғурта соҳасига кўплаб суғурта объектлари жалб қилиниши орқали суғурта мукофоти тариф ставкаси камайиб боради.

Кўп ҳолларда мажбурий суғурта орқали давлат ўзининг махсус кафолатли ва ижтимоий дастурларини амалга ошириши мумкин. Бу биринчи навбатда ижтимоий суғурта соҳасига таълуқлидир (пенсия суғуртаси, тиббий суғурта). Энг аввало давлат ижтимоий муаммоларни ҳал қилишда суғурта механизидан фойдаланиши фойдалидир. Биринчидан, давлат томонидан қўллаб-қуватлашга мухтож аҳоли сонини камаяди, иқтисодий фаол аҳоли эса ўзига-ўзи ғамхўрлик қилади. Иккинчидан, давлат бюджетнинг имкониятларидан янада самарали ва адолатли фойдаланилади, хусусан жамиятнинг кам таъминланган қатламларини тўла қонли ижтимоий қамраб олиш имконияти ошади.

Бизнинг фикримизча, бугунги кунда мавжуд мажбурий суғуртанинг услубий, объектив ва статистик маълумотлар базасини шакллантирилганлиги ўз навбатида қўйдаги мажбурий суғурта турларини жорий этишга асос бўла олади:

1. Бино ва иншоатларни ёнгин ва табиий офатлардан суғурта қилиш;
2. Хавфли юкларни ташишда катта авариялардан суғурта қилиш;
3. Қишлоқ хўжалиги хавфларини суғурта қилиш;
4. Маҳсулот ишлаб чиқарувчи ва хизматларни кўрсатувчиларнинг жавобгарлигини суғурта қилиш;
5. Касбий жавобгарликни суғурта қилиш (нотариуслар, тиббиёт ходимлари, адвокатлар, риелторлар ва бошқа).

Мажбурий суғурталашнинг асосий иқтисодий фойдаси бу табиий офатларининг кутилмаганда юз бериши бюджет маблағларини сарфламасдан мамлакат бўйлаб кўплаб объектлар ва шахсларнинг суғурта қопламасини таъминлашдан иборат.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, биринчи навбатда мажбурий суғуртани жорий этишдан асосий мақсад бюджетнинг харажатлар қисмига тушадиган оғирликни шаклланадиган суғурта заҳиралари ҳисобидан камайтиришдир. Ушбу мақсадга эришиш учун юқорида келтирилган мезонлардан фойдаланган ҳолда мажбурий суғурта тизимининг самарали ишлаши ва молиявий барқарорлигини таъмилаш, шунингдек суғурта фаолиятини давлат томонидан тартибга солиш самарадорлигини ошириш зарур. Бироқ ушбу чора-тадбирлар суғурта фаолиятининг мазкур соҳасида монополия шаклланишига йўл қўймаслик керак. Бундан ташқари, мажбурий суғуртани амалга ошириш механизмларини белгилайдиган қонунчилик базасини такомиллаштириш, шунингдек мажбурий суғуртани тартибга солувчи республика қонунларини қабул қилиш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Алексеева, Е.В. Основные тенденции на рынке обязательного страхования / Актуальные проблемы регионального развития: межвузовский сборник научных трудов / под ред. д.э.н., проф. Т.Д. Дегтяревой. Вып. 4. - Оренбург: ИПК ГОУ ОГУ, 2008. 164 – 168 с.

2. Ширшов В Ю Теоретические аспекты сущности обязательного страхования // Приложение к журналу «Экономические науки» 2006 -№1 - 0,65 п л.

3. Cristian Buzatu. The Influence of Behavioral Factors on Insurance Decision a Romanian Approach. Procedia Economics and Finance 6 (2013) 31 – 40 р.

4. М.В.Огородова, О.И.курылева, Т.Н.Куль. О современных проблемах системы обязательного страхования в РФ. «Вестник Мининского университета» 2016 – № 1. 1 – 7 с.

5. Абдурахмонов И.Х. Теория и практика страхования. Учебник/ – Т.: «Иқтисод молия». 2019 й. 353 – 354 с.

6. www.mf.uz – Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг интернет саҳифаси маълумотлари.